

2.2. КРЕДИТОСПРОМОЖНІСТЬ ПОЗИЧАЛЬНИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА КРЕДИТНІ РЕСУРСИ БАНКІВ

Суб'єкти господарювання повинні підтримувати достатню платоспроможність для одержання у банків кредитних ресурсів з метою забезпечення надійної кредитоспроможності. З'ясування кредитоспроможності ґрунтується на виявленні реального фінансового стану позичальника.

Кредитоспроможність позичальника, на відміну від його платоспроможності, не фіксує неплатежі за минулий період чи на якусь дату, а прогнозує його платоспроможність на найближчу перспективу.

В умовах ринкової економіки визначення рівня кредитоспроможності позичальників є обов'язковою процедурою, яку проводять банки, для прийняття рішення про доцільність надання їм кредиту, що також суттєво впливає на встановлення рівня ціни кредитних ресурсів.

Проте, як свідчать дослідження, методичні підходи до оцінки рівня кредитоспроможності позичальника досить часто є недосконалими, що може призвести до прийняття банками неефективних управлінських рішень. Тому аналізована проблема потребує проведення подальших наукових досліджень.

Розробці методичних підходів щодо удосконалення розрахунку кредитоспроможності позичальників приділяється достатньо уваги в закордонних і вітчизняних публікаціях. Закордонні фахівці, які вже протягом багатьох десятиріч досліджують цю сферу, доклали багато зусиль для ; практичної реалізації своїх доробок. Так, в практиці банків США використовуються «Правила шести С», в яких критерії відбору клієнтів позначені словами, які починаються з літери «С» (character, capacity, cash collateral, conditions, control).

У світовій практиці широко застосовуються такі системи аналізу кредитоспроможності [45]:

- PARSER (Person, Amount, Repayment, Security, Expediency, Remuneration);

- CAMPAR1 (Character, Amount, Means, Рифове, Ability, Repayment, Insurance);
- MEMO RISK (Management, Expérience, Market, Operation, Repayment, Interest, Security, Control);
- 4FC (Management quality, Industry dynamics, Security realization, Financial condition).

Вони мають спільні риси, але відрізняються одна від одної кількістю показників, що застосовуються як складові загального рейтингу позичальника, а також різними методиками складання характеристик та визначення їх пріоритетності.

Проблеми розрахунку і оцінки кредитоспроможності позичальників досліджують вітчизняні фахівці. Різноманітні їх аспекти розглянуті в працях Владичиної У. В., Денисенко М. П., Дмитренко М. Г. , Смовженко Т. С. та інших [46,47,48,49]. У них аналізується сутність кредитоспроможності позичальників та методи їх розрахунку.

Незважаючи на існуючий значний теоретико-практичний досвід у сфері оцінки кредитоспроможності позичальників, його ефективному використанню на українських підприємствах заважає ряд обставин. По-перше, нормативи ліквідності, фінансової стійкості, розроблені державними органами, запропоновані в цілому для національного господарства, а тому не враховується специфіка діяльності підприємств окремих галузей. По-друге, коефіцієнти, що використовуються для оцінки фінансового стану підприємств, спрямовані на минуле, а кредитоспроможність повинна оцінювати майбутню їх платоспроможність.

Метою даної статті є аналіз існуючих методичних підходів щодо оцінки рівня кредитоспроможності позичальника і розробка пропозицій щодо обґрунтування нового методичного підходу до вирішення досліджуваної проблеми, а також його використання як інструменту ціноутворення на кредитні ресурси банку.

Наукові джерела і практика господарювання свідчать про наявність

багатьох методичних підходів щодо розрахунку кредитоспроможності позичальників. Незважаючи на це, більшість з них передбачає при цьому використовувати декілька груп працівників, які і визначають рівень кредитоспроможності - надійність позичальника [45,46,47,48]. Так, у [47] для цієї мети прогнозується використовувати чотири групи коефіцієнтів:

1. Коефіцієнти ліквідності (коефіцієнт покриття, коефіцієнт проміжної ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності).

2. Коефіцієнти фінансової стійкості і платоспроможності (коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами, коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансування, коефіцієнт маневреності коштів, коефіцієнт мобільності коштів).

3. Коефіцієнти ділової активності (коефіцієнт загальної оборотності коштів, коефіцієнт оборотності оборотних коштів, коефіцієнт оборотності немобільних коштів, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості).

4. Коефіцієнти прибутковості (коефіцієнт рентабельності продажів, коефіцієнт рентабельності активів, коефіцієнт рентабельності власного капіталу).

Розрахунок коефіцієнтів здійснюється на основі балансу і звіту про фінансові результати. При цьому фактичні значення показників порівнюють з* їх нормативним значенням, враховуючи ваговий коефіцієнт.

Такий підхід до визначення кредитоспроможності позичальника має суттєві недоліки, що пов'язані з використанням у якості інформаційної бази аналізу фінансової звітності, яка певною мірою характеризує фінансовий стан підприємства на звітну дату, тобто у статичі, і спрямований на минуле.

Найбільш вагоме значення на формування кредитоспроможності позичальника спричиняють показники ліквідності. Так, коефіцієнт абсолютної ліквідності відбиває здатність підприємства виконувати поточні зобов'язання за рахунок вільних грошових коштів і поточних фінансових вкладень, тобто за рахунок найбільш ліквідної частини активів. Коефіцієнт проміжної (швидкої) ліквідності характеризує здатність підприємства виконувати поточні зобов'язання за рахунок оборотних активів, що мають середню міру ліквідності.

Коефіцієнт поточної ліквідності характеризує міру загального покриття усіма оборотними активами підприємства суми поточних зобов'язань.

Допустимі значення коефіцієнта поточної ліквідності необхідно порівняти з його фактичними значеннями, на підставі чого можна зробити висновок про достатність чи недостатність загальної ліквідності підприємства.

Застосування коефіцієнтного аналізу в сучасних економічних умовах господарювання, як свідчать дослідження, у ряді випадків має суттєві обмеження. Це стосується, насамперед, застосування єдиних нормативів ліквідності оборотних активів для підприємств усіх галузей національного господарства. Так, державними органами встановлені такі нормативні значення коефіцієнтів ліквідності, які часто використовуються банками як базові для оцінки кредитоспроможності позичальників (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативні значення коефіцієнтів ліквідності оборотних активів для національного господарства України

Назва коефіцієнта	Джерело			
	[6]	[7]	[8]	[9]
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	>0	0,2-0,35	0,2-0,35
Коефіцієнт швидкої ліквідності	—	0,6-0,8	—	—
Коефіцієнт поточної ліквідності	>2,0	>1	1-1,5	1-1,5

На основі вищенаведеної інформації розрахуємо нормативну структуру оборотних активів для вітчизняних підприємств.

Виходячи з вказаних нормативів, розмір грошових коштів та поточних фінансових вкладень має становити 17,5 - 20,0%,

$$(0,2/1 \times 100\% = 20\%; 0,35/2 \times 100\% = 17,5\%).$$

Дебіторська заборгованість повинна складати 22,5 - 40,0%,

$$[(0,6 - 0,2) / 1 \times 100\% = 40,0\%; (0,8 - 0,35) / 2 \times 100\% = 22,5\%].$$

Товарно-матеріальні запаси становлять 40,0 - 60,0%, $[100\% - (17,5 + 22,5) = 60,0\%; 100\% - (20,0\% + 40,0\%) = 40\%]$. Порівняємо нормативну структуру оборотних активів, яку розраховували, з фактичною підприємств різних галузей

національного господарства (табл. 2).

Таблиця 2

Нормативна і фактична структура оборотних активів промислових підприємств Запорізької області на початок 2009 р. (%)

Оборотні активи	Нормативна структура	Фактична по галузях				
		Легка промисловість	Машино-будування	Металургійне виробництво	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та тепла	Хімічна промисловість
Грошові кошти	17,5-20,0	9,87	6,5	13,8	4,5	6,6
Дебіторська заборгованість	22,5-40,0	46,8	55,5	57,7	62,0	57,9
Товарно-матеріальні запаси	40,0-60,0	43,4	38,0	28,5	33,5	35,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розраховано за [10].

Дані таблиці свідчать про некоректність єдиних нормативів ліквідності для підприємств різних галузей. Цей висновок підтверджує зарубіжний досвід.

Отже, застосування єдиних нормативних значень фінансових коефіцієнтів для позичальників усіх галузей часто може призвести до помилкових рішень при прийнятті банками рішення про надання кредитів, а також встановленні ціни кредитних ресурсів.

Для виправлення цього недоліку можна використати методичний підхід, який ґрунтується на інтегральній оцінці фактичних і нормативних значень показників діяльності позичальника, який передбачає формування еталонної динаміки стану суб'єкта господарювання [55].

Нормативна система значень показників являє собою еталонну динаміку фінансово-господарського стану підприємства, яка відбиває найкраще розташування всіх показників, які характеризують цей стан, за темпами їх росту. Відхилення реальної динаміки значень показників від еталонної,

виражене, наприклад, через коефіцієнти кореляції цих двох рангів, і буде являти собою інтегральну оцінку цієї самої реальної динаміки.

Вибір показників, що утворюють нормативну систему, здійснюється на основі фінансових коефіцієнтів, що розраховуються на основі балансу і звіту про фінансові результати суб'єкта господарювання.

Формування динамічного ряду показників здійснюється у такій послідовності:

- 1) обґрунтування множини показників;
- 2) економічна інтерпретація співвідношення темпів зростання показників;
- 3) еталонне упорядкування пар показників за темпами їх зростання;
- 4) ранжування показників.

Для аналізу можна відібрати такі показники, які характеризують умови формування рівня кредитоспроможності позичальника, а саме:

- чистий прибуток (ЧП);
- валовий прибуток (ВП);
- чистий дохід (виручка) (ЧД);
- вартість активів (А);
- середня величину власного капіталу (ВК);
- середня величина позикових коштів (ПК);
- середня короткострокова заборгованість (КЗ);
- середня поточна дебіторська заборгованість(ДЗ).

Співвідношення між вказаними вище показниками характеризують такі фінансові коефіцієнти:

- рентабельність власного капіталу;
- рентабельність продукції;
- рентабельність виручки від реалізації продукції;
- рентабельність активів;
- співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості;
- оборотність активів;
- співвідношення власного і позикового капіталу.

Далі проводимо еталонне упорядкування пар показників за темпами зростання. Зростання першого коефіцієнта оцінюється як благоприємна тенденція. Отже, у моделі динаміки темпи зростання чистого прибутку повинні випереджувати темпи зростання (Т) власного капіталу: $T(ЧП) > T(ВК)$.

На основі такого підходу встановлені еталонні співвідношення між показниками:

$T(ЧП) > T(ВК)$; $T(ЧП) > T(ЧД)$; $T(ЧП) > T(А)$; $T(КЗ) > T(ДЗ)$; $T(ВР) > T(А)$; $T(ВК) > T(ПК)$.

Послідовно розглянувши усі парні співвідношення, можна побудувати загальне упорядкування показників, котре і буде виступати у ролі моделі динаміки фінансового стану підприємства:

$(ЧП) > T(ВР) > T(ЧД) > T(ВК) > T(А) > T(ПК) > T(КЗ) > T(ДЗ)$. (1)

Такий розподіл рангів свідчить про те, що чистий прибуток повинен і зростати більш високими темпами, ніж інші показники. Це означає, що витрати виробництва повинні знижуватися, виручка від продажу - зростати, а власний капітал та активи використовуватися більш ефективно за рахунок прискорення їх оборотності.

Інтегральні фінансові показники розраховані на прикладі базового підприємства ВАТ «ЗТР». Темпи зростання показників розраховані як відношення абсолютного значення показника у наступному періоді до значення у попередньому періоді.

Для визначення тісноти зв'язку між еталонним і фактичним упорядкуванням показників може бути використаний коефіцієнт Спірмена (R).

Коефіцієнт кореляції між фактичним і еталонним рядами рангів по ВАТ «ЗТР», розрахований за формулою (2), дорівнює 0,905.

Показники тісноти зв'язку	0,1-0,3	0,3-0,5	0,5-0,7	0,7-0,9	0,9-0,99
Характеристика сили зв'язку	слабка	помірна	помітна	висока	дуже висока

Для визначення сили зв'язку між вказаними рангами можна використати шкалу Чеддока [56]:

Отже, можна зробити висновки, що сила зв'язку між фактичним і еталонним рангами досліджуваних показників аналізованого підприємства дуже висока, що свідчить про його надійність як позичальника.

Використовуючи такий підхід до оцінки кредитоспроможності, банки можуть формувати ціну кредитних ресурсів, які вони надають позичальникам. Надбавка до ціни кредитних ресурсів у залежності від сили зв'язку між еталонним і фактичним упорядкуванням аналізованих показників може встановлюватися з урахуванням необхідності формування резерву під кредитні ризики залежно від фінансового стану позичальника.

У [45] зазначено, що у залежності від фінансового стану позичальника, стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості та з урахуванням рівня забезпечення кредитної операції визначаються такі кредити: «стандартні», «під контролем», «субстандартні», «сумнівні» чи «безнадійні». При цьому чистий кредитний ризик складає відповідно 1, 5, 20, 50 і 100%. Тобто можна стверджувати, що для «стандартних» кредитів характерним є дуже висока сила зв'язку між еталонним і фактичним упорядкуванням показників діяльності позичальника, відповідно для кредитів «під контролем» - висока, «субстандартних» - помітна, «сумнівних» - помірна, «безнадійних» - слабка. У залежності від вказаних показників можна коригувати ціну на кредитні ресурси банків.

Існуючі методичні підходи щодо визначення і оцінки кредитоспроможності позичальника мають суттєві недоліки, що не дозволяє одержати надійну інформацію, необхідну для управління кредитним процесом.

Запропонований методичний підхід дозволить удосконалити визначення кредитоспроможності позичальника і може бути інструментом механізму ціноутворення на кредитні ресурси банків. Аналіз кредитоспроможності позичальника можна виконувати за кожний квартал, що дозволить контролювати кредитоспроможність підприємств і враховувати це при прийнятті управлінських рішень.